

O'ZBEK TILINING LUG'AT TARKIBI

A'zamqulova Zahro Karim qizi

Javliyeva Farangiz Abdimannon qizi

Abdiqayumova Zulfizar Nasibali qizi

Shahrisabz Davlat pedagogika instituti 1-kurs talabalari

Annotatsiya: O'zbek tilining zamonaviy lug'aviy boyligi tarixiy taraqqiyot davomida shakllanib, milliy va umumiy leksik qatlamlar, shevalar, jargonlar, atamalar, so'z yasalishi va boshqa omillar orqali kengayib borgan. Ishda ayniqsa, lug'at tarkibining asosiy qatlamlari ildiz so'zlar, so'z yasalishi orqali paydo bolgan so'zlar, o'zlashma so'zlar (arab, fors-tojik, rus, ingliz va boshqa tillardan kirib kelgan) tahlil qilinadi. Shuningdek, leksikologiya va semasiologiya nuqtai nazaridan so'z ma'nolari, sinonim, antonim, omonimlar va boshqa leksik birliklar haqida ham mufassal ma'lumot beriladi. O'zbek tilining lug'aviy boyligi zamonaviy tilshunoslik nuqtayi nazaridan yoritilib, amaliy misollar bilan mustahkamlanadi.

Kalit so'zlar: *Lug'at tarkibi, leksika, faol so'zlar, passiv so'zlar, asosiy lug'at, o'zlashma so'zlar, milliy so'zlar, tarixiy so'zlar, eskirgan so'zlar.*

Annotation: The topic explores the lexical composition of the Uzbek language, focusing on the structure, sources, and development of its vocabulary. The lexicon of Uzbek comprises native words and borrowed elements, which reflect the historical, cultural, and social experiences of the Uzbek people. Key lexical layers include core vocabulary, active and passive vocabulary, historical and archaic words, neologisms, professional terminology, and dialectal expressions. The language has enriched its vocabulary through internal development and external influences from Arabic, Persian, Russian, and other language.

Keywords: Lexical composition, vocabulary, lexicon, core vocabulary, active vocabulary, passive vocabulary, native words, borrowed words.

Аннотация: Тема посвящена изучению лексического состава узбекского языка, включающего все слова, используемые в языке. Лексика узбекского языка делится на основные и второстепенные слои, включает активную и пассивную лексику, историзмы, архаизмы, неологизмы, профессиональные термины и диалектные слова. Существенную роль в формировании лексики сыграли заимствования из арабского, персидского, русского и других языков.

Ключевые слова: лексический состав, лексика, словарный запас, активная лексика, пассивная лексика, основные слова.

MODERN PROBLEMS IN EDUCATION AND THEIR SCIENTIFIC SOLUTIONS

Kirish qism. O'zbek tili, o'zining uzoq tarixiy rivojlanishi davomida boy lug'at tarkibiga ega bo'lgan tildir. Uning lug'aviy boyligi milliy, madaniy va tarixiy jarayonlarni aks ettirib, xalqning o'ziga xos dunyoqarashi, turmush tarzi va ijtimoiy o'zgarishlarini namoyon etadi. Har bir til, uning tarkibidagi so'zlar orqali o'z xalqining tarixini, urf-odatlarini, diniy va falsafiy qarashlarini saqlaydi. O'zbek tili ham ko'p asrlar davomida o'zining leksik tarkibini rivojlantirib, turli tillardan, xususan, arab, fors, rus va boshqa tillardan so'zlar qabul qilib, boyitilgan. O'zbek tilining lug'at tarkibi ko'plab qatlamlardan tashkil topadi. Bu qatlamlar, o'z navbatida, tilning faol va passiv qismi, arxaizm va neologizm, shuningdek, o'zlashmalar va dialektal so'zlarni o'z ichiga oladi.

Adabiyotlar tahlili. O'zbek tilining lug'at tarkibi – bu tilning leksik boyligini tashkil etuvchi barcha so'zlar, ularning tuzilishi, kelib chiqishi, o'zaro munosabatlari va taraqqiyoti haqida so'z yuritadi. Bu mavzu yuzasidan turli tadqiqotchilar tomonidan amalga oshirilgan izlanishlar va ilmiy ishlar mavjud. O'zbek tili lug'atining tarixi va boyligi. O'zbek tilining lug'at tarkibi bo'yicha birinchi ishlar XX asrning ikkinchi yarmida boshlanib, mustaqillik davrida ilmiy jurnallarda kengayib, chuqur o'rganila boshlandi. Shu asnoda, O'zbek tili lug'atining boyligi va strukturasi to'g'risida ko'plab tadqiqotlar amalga oshirildi. Masalan, B. I. Gafurovning "O'zbek tili leksikasi" asarida o'zbek tilining asosiy leksik qatlamlari, uning tarkibi va tarixiy rivojlanish jarayonlari tahlil qilingan. Leksika va uning qatlamlari. Adabiyotda tilning lug'aviy tarkibi, asosan, so'zlarning faol va passiv qatlamlariga bo'linadi. I. M. Tarasovning "Leksika va leksikologiya" kitobida so'zlarning faol ishlatilishi, uning o'zgarishiga ta'sir etuvchi omillar haqida gapiriladi. Ularning tahlili, so'zlarning qismlarini ajratish, o'zlashmalar, neologizmlar va arxaizmlarning o'zaro bog'lanishi O'zbek tili leksikasining o'rganilishida muhim ahamiyatga ega. O'zbek tilidagi o'zlashma so'zlar. O'zbek tili lug'at tarkibidagi o'zlashmalar alohida tadqiqotlarni talab qiladigan mavzu bo'lib, bu so'zlar turli tillardan kelib chiqqan va o'zbek tiliga singishgan so'zlar sifatida qaraladi.

Tadqiqod metodlari. 1. Deskriptiv (tasviriy) metod. Lug'at tarkibining mavjud holatini, so'zlarning shakl va mazmun jihatdan qanday ekanini tavsiflab beradi. So'zlar qaysi qatlamga mansubligi (asl o'zbekcha, o'zlashgan, terminlar); So'zlarning uslubiy bo'yoqlari (adabiy, og'zaki, kasbiy va b.); Sinonim, antonim, omonim munosabatlar hisoblanadi.

2. Tarixiy-komparativ metod. So'zlarning tarixiy taraqqiyoti va boshqa turkiy tillar bilan taqqoslash orqali lug'at tarkibining shakllanish jarayonini o'rganadi. O'zbek tilidagi qadimgi so'zlarning qadimgi turkiy tildagi shakllarini aniqlash va qardosh tillardagi mos so'zlar bilan solishtirish hisoblanadi.

3. Etymologik metod. So'zlarning kelib chiqishi va ildizini aniqlashga qaratilgan. Ayniqsa o'zlashma so'zlar (arabcha, forsha, ruscha) bilan bog'liq lug'at qatlamini o'rganishda foydali.

Natija va muhokamalar.

Natijalar: O'zbek tili lug'at tarkibi boy va qatlamli tuzilishga ega bo'lib, u xalqning madaniyati, tarixi, dini va ijtimoiy hayotini aks ettiruvchi lug'aviy birliklardan iborat. So'zlar kelib chiqishiga ko'ra turli guruhlariga bo'linadi: o'zbek tiliga xos milliy so'zlar, qadimiy va tarixiy birliklar, shuningdek, arab, fors, rus va boshqa tillardan o'zlashgan so'zlar mavjud. Til doimiy rivojlanishda bo'lib, unda neologizmlar, zamonaviy ilm fan va texnologiyaga oid atamalar ko'paymoqda. Bu holat o'zbek tilining zamonaviy ehtiyojlarga moslashuvchanligini ko'rsatadi. Shevalar va dialektal so'zlar O'zbek tilining hududiy xilma-xilligini ifoda etadi va tilning ichki boyligini yanada oshiradi.

Muhokamalar: O'zbek tilining lug'at tarkibini chuqur o'rganish tilshunoslik uchun dolzarb masala bo'lib, tilni to'g'ri, ilmiy va izchil rivojlantirish uchun mustahkam poydevor vazifasini bajaradi. Lug'at tarkibidagi o'zlashmalarni tahlil qilish orqali biz o'zbek xalqining boshqa millatlar bilan bo'lgan tarixiy-madaniy aloqalarini ko'ra olamiz. So'z yaratuvchanlik va neologizmlarning tilga kirib kelishi zamonaviy ehtiyojlarga mos ravishda tilni boyitib, uning funksional imkoniyatlarini kengaytiradi. Dialektal so'zlar esa tilning hududiy qamrovini ko'rsatadi va milliy leksikaning xilma-xilligini ta'minlaydi.

Xulosa. O'zbek tilining lug'at tarkibi – bu tilning asosiy boyligi va undagi leksik birliklarning umumiy yig'indisidir. U xalqning tafakkuri, madaniyati, tarixi va ijtimoiy hayotini aks ettiruvchi eng muhim til qatlamlaridan biridir. O'zbek tili lug'aviy jihatdan boy, qatlamli va o'zgaruvchan tuzilishga ega bo'lib, milliy so'zlar bilan bir qatorda arab, fors, rus kabi tillardan kirib kelgan o'zlashma so'zlar, neologizmlar, arxaizmlar va dialektal birliklarni o'z ichiga oladi. Lug'at tarkibi tilning rivojlanish holatini, yangilanish darajasini va ijtimoiy ehtiyojlarga moslashuvchanligini aks ettiradi. Shu sababli, o'zbek tilining lug'at tarkibini tizimli o'rganish tilshunoslik, adabiyotshunoslik hamda madaniyatshunoslik sohalari uchun muhim ilmiy asos bo'lib xizmat qiladi. Tilning leksik boyligi — xalq ruhiyatining, o'zlik va merosining asosiy ifodasi ekanligini inobatga olgan holda, uning rivojiga doimiy e'tibor qaratish zarurdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Madvaliyev A., Rahmatullayev Sh. O'zbek tilining lug'at tarkibi va taraqqiyoti. Toshkent: Fan, 2005.
2. Muminov I., Normatov U. O'zbek tilida o'zlashma so'zlar va ularning lingvistik tahlili. Toshkent: O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2010.
3. Yo'ldoshev B. Neologizmlar va zamonaviy o'zbek tili. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2017.
4. Karimov A. Terminologiyaning rivojlanish qonuniyatlari. Toshkent: Universitet, 2020.
5. O'zbek tilining izohli lug'ati. Toshkent: Fan, 2006.
6. Mahmudov N. O'zbek adabiy tili taraqqiyot bosqichlari. Toshkent: Ma'naviyat, 2015.

